

Mácelová, Marta

K počiatkom osídlenia Zvolena v stredoveku

Archaeologia historica. 1993, vol. 18, iss. [1], pp. 69-74

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/140039>

Access Date: 17. 02. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

K počiatkom osídlenia Zvolena v stredoveku

MARTA MÁCELOVÁ

Základným východiskovým bodom k štúdiu stredovekých dejín Zvolena je poznanie pramennej bázy slovanského obdobia. K sledovaniu vývoja slovanského osídlenia Zvolenskej kotliny bol zameraný aj archeologický výskum Stredoslovenského múzea v Banskej Bystrici za posledných pätnásť rokov (M. Mácelová, 1990a, 17–20).

Počiatky osídľovacieho procesu tohto územia siahajú až na koniec 6. storočia, čo potvrdzuje včasnოსlovanská keramika pražského typu z objektov preskúmaných v katastri Sliacha, ležiaceho 5 km severne od Zvolena. Slovanské osady v Sliachi (dve čiastočne preskúmané, tretia doložená zberovým materiálom) sú roľnícko-chovateľského a remeselníckeho charakteru (M. Mácelová, 1990b, 320–344). Osídlenie je viacfázové, pričom najmladšie datované objekty sú z prvej tretiny 10. storočia. Materiálna kultúra predstavuje predovšetkým širokú škálu včasnოსlovanskej a veľkomoravskej keramiky.

Na území Zvolena najstarší horizont so včasnოსlovanskou keramikou doteraz nemáme doložený, predveľkomoravská keramika z polohy Haputka je datovaná do 7. storočia (V. Budinský-Krička, 1981, 54). Zanedbaný a nedostatočný archeologický výskum v katastri mesta zapríčinil, že z obdobia 6.–8. storočia nemáme doložený ani jeden uzavretý sídliskový objekt. Prieskumom však máme zistených šesť slovanských nížinných osád datovaných keramikou do 8.–9. storočia (obr. 1). Menšie osady sa rozkladali na mierne vyvýšených terasách Hrona a Slatiny v nadm. výške 283–300 m. Spriemyselňovanie v 19.–20. storočí spojené s veľkými zásahmi do hydrologických pomerov intravilánu mesta nám skomplikovali rekonštrukciu siete riečnych brodov a pri nich vzniknutých sídiel. Popri nich viedli významné diaľkové cesty z Poiplia a dolného Pohronia do Poľska. Na vyvýšenej terase s chotárnym názvom Krivá pút máme zistené slovanské sídlisko z 8.–9. storočia. Tento starý miestopisný názov zároveň označuje cestu vedúcu meandrujúcim sútokom Hrona a Slatiny (obr. 1).

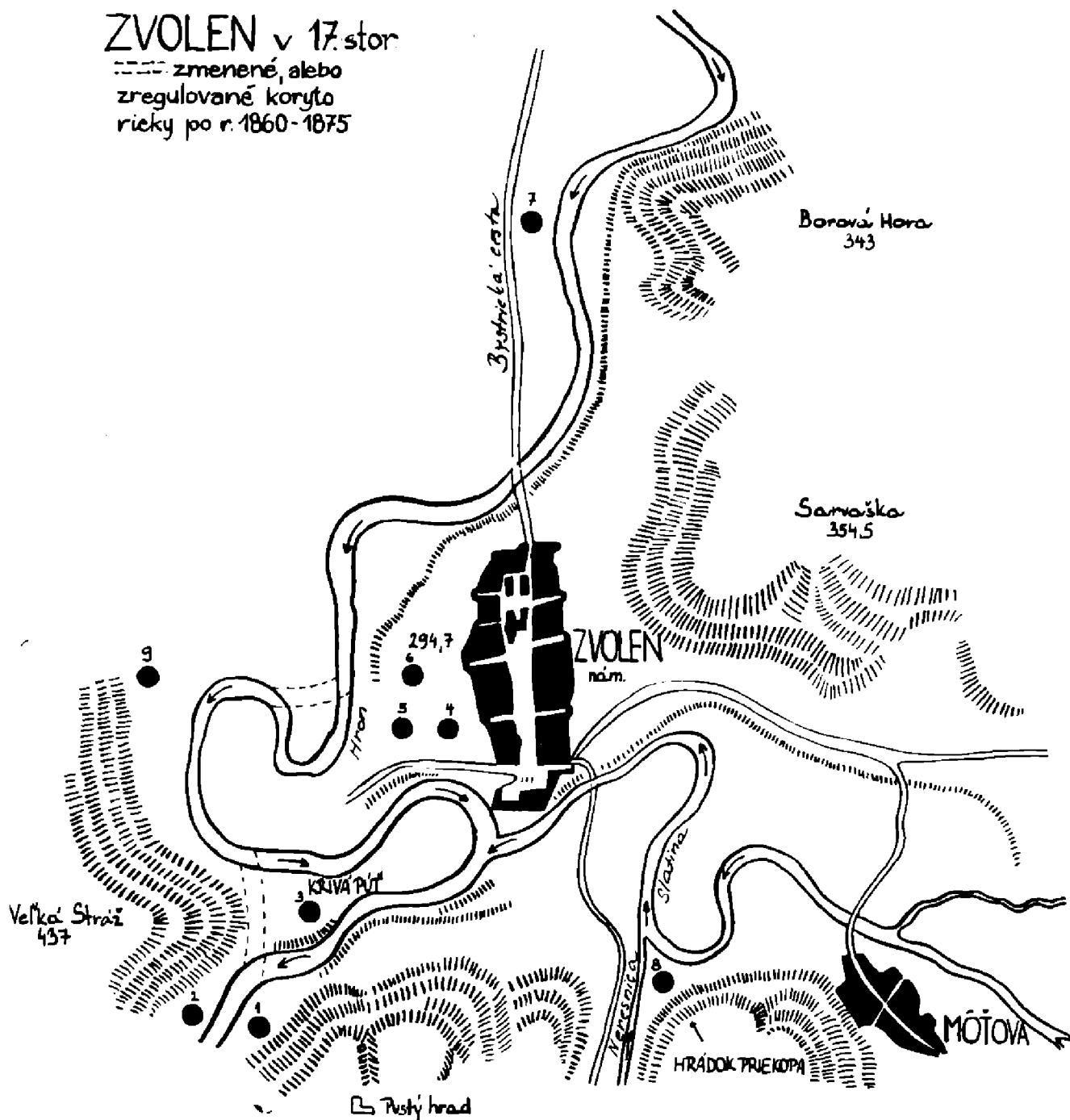
Na úpätí Veľkej Stráže v polohe Podbrálie existovalo v 9. storočí neopevnené slovanské sídlisko, cez ktoré prechádzala vnútorná obchodná cesta, vedúca z dolného Pohronia do stredoslovenskej surovinovej oblasti.

Približne 250 m západne od dnešného zvolenského námestia sa nachádzali najmenej tri slovanské osady, dve s materiálom 9. storočia. Tretia, ktorá ležala na okraji diluviálnej terasy bola archeologicky skúmaná v rokoch 1952 a 1954 (G. Balaša, 1963, 198–203). Kultúrna vrstva, nachádzajúca sa v hĺbkach od 25 do 160 cm bola čiastočne splanírovaná. Dnes je väčšina plochy zastavaná areálom Technickej univerzity, preto nie je možné overovacím výskumom potvrdiť nami predpokladanú existenciu predlokačnej osady (M. Mácelová, 1989, 172). Z geografického hľadiska bola táto poloha veľmi výhodná, ležala pri brode na priesečníku diaľkovej cesty z Poiplia a vnútornej cesty z dolného Pohronia, obidvoch smerujúcich do stredoslovenskej banskej oblasti a do Poľska. Početný keramický materiál z 9.–13. storočia potvrdzuje dlhodobé osídlenie tejto polohy, na ktorej v predmestskom období ležala trhovacia osada.

Pomerne hustá sídlisková štruktúra a kontinuálne osídlenie Zvolena od 7. do 13. storočia vytvorili predpoklady pre budúcu existenciu stredovekého mesta, ktoré dostalo privilégia od panovníka pravdepodobne ešte pred tatárskym vpádom (R.

ZVOLEN v 17. stor.

----- zmenené, alebo
zregulované koryto
rieky po r. 1860-1875

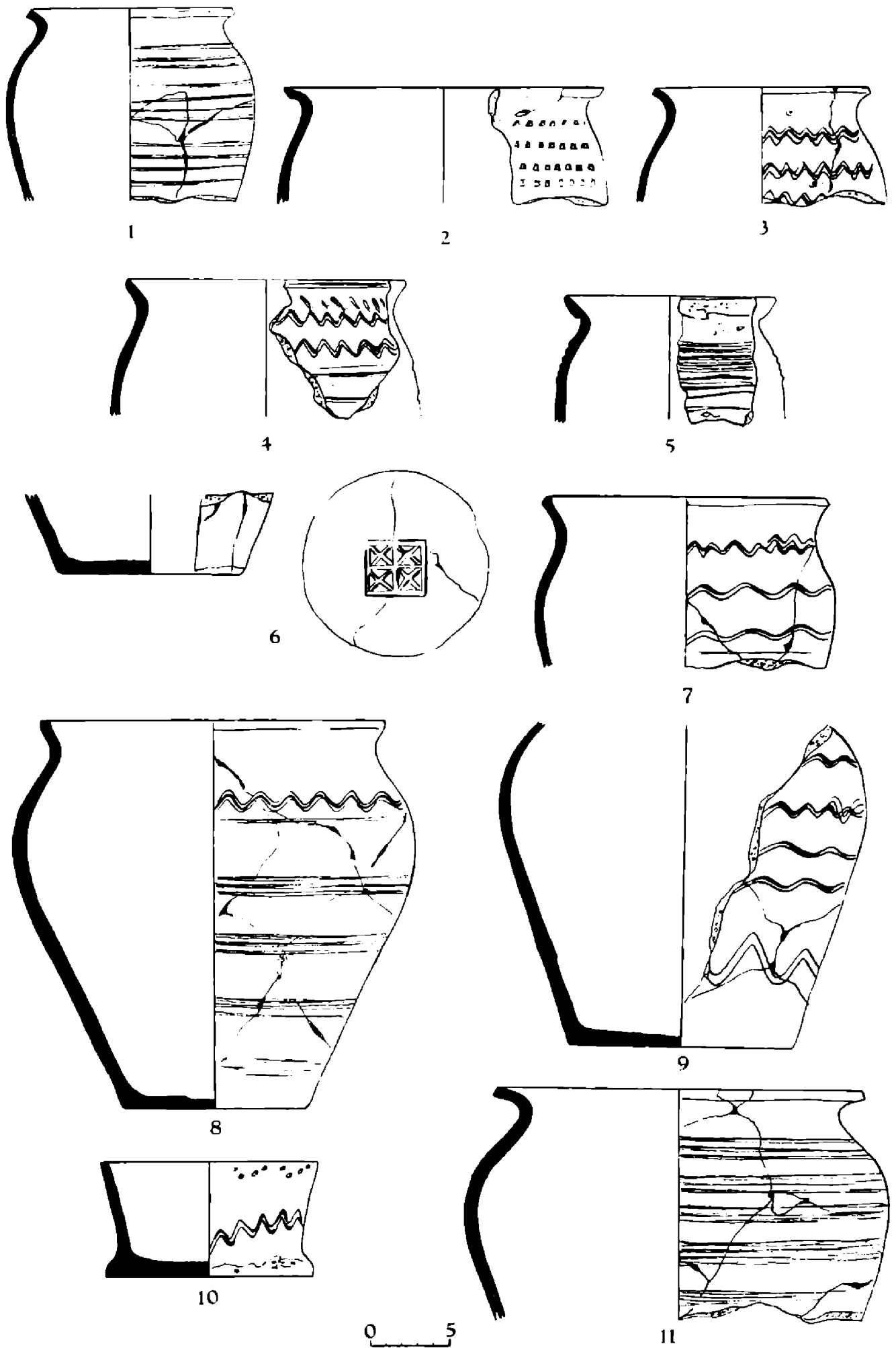

Obr. 1. Situačný náčrt riečnej siete Zvolena v 17. storočí. Slovenské sídliská v polohách: 1 — Haputka, 2 — Podbrálie, 3 — Krivá púť, 4—6 — areál školy a internátov Technickej univerzity, 7 — Na kút, 8 — Prieckopa, 9 — Tepličky.

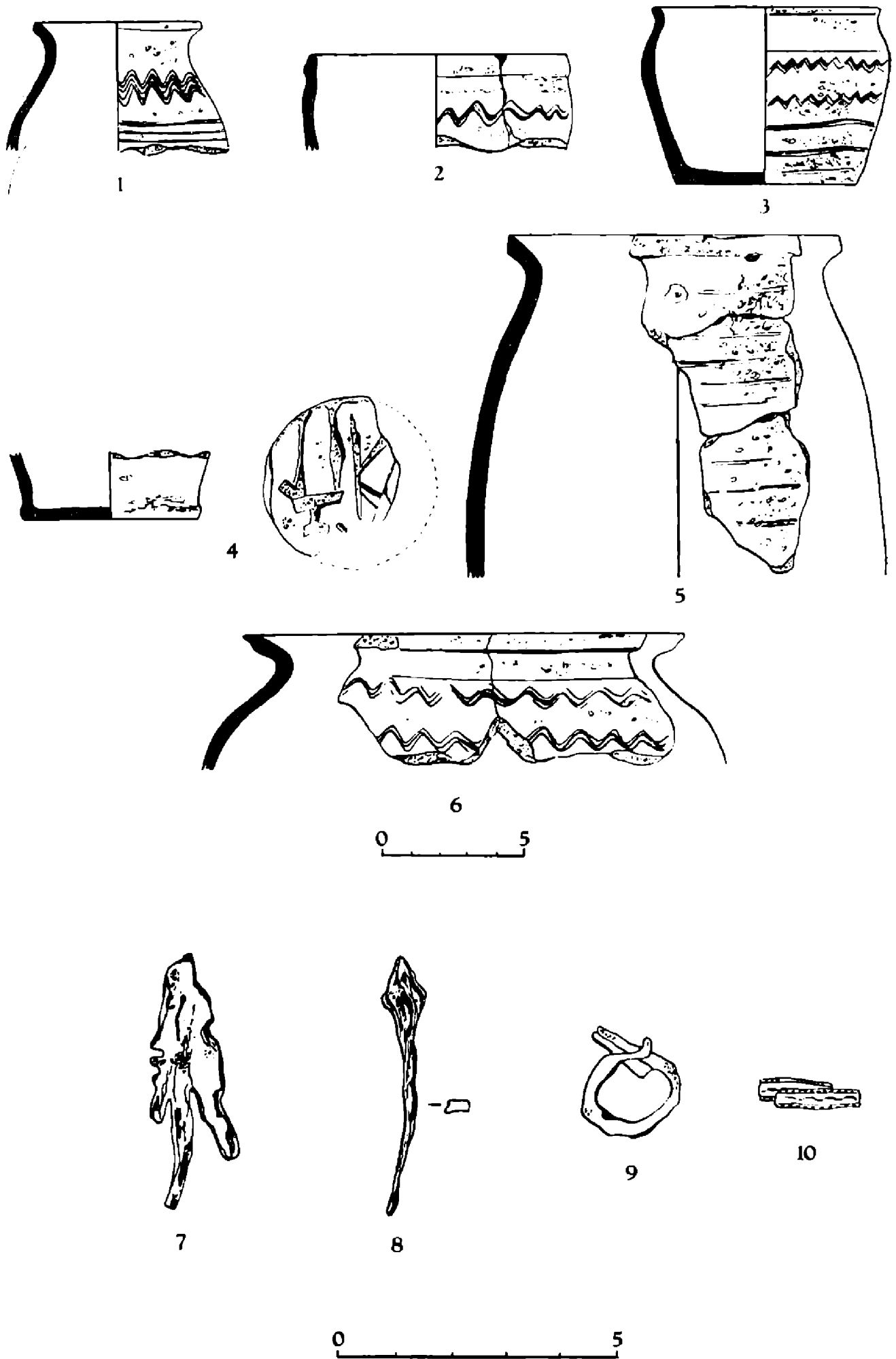
Marsina, 1989, 798). Obnovenie stratených výsad udelil Belo IV. na žiadosť zvolenských hostí 28. 12. 1243. Stredovekými dejinami Zvolena sa zaoberá vynikajúca štúdia R. Marsinu: „K najstarším dejinám Zvolena“ (1989, 793—804).

Vo veľkomoravskom a povelkomoravskom období zohralo strážnu a obrannú funkciu hradisko Prieckopa, ležiace na vyvýšenine nad sútokom Slatiny a Neresnice (M. Mácelová, 1989, 172—179; 1991, 62—63; 1992, 73). Lokalita, kultúrna pamiatka je od roku 1967 devastovaná dočasnými užívateľmi-záhradkármi. Pri budovaní vstupu do záhradkárskej osady prerazili mohutný južný obranný val a výplňou zanesli prieckopu, ktorá je časťou fortifikácie. Podľa nej dostalo hradisko svoj názov. Vnútorňí areál je porušený výstavbou podpivničených chát a výsadbou stromov.

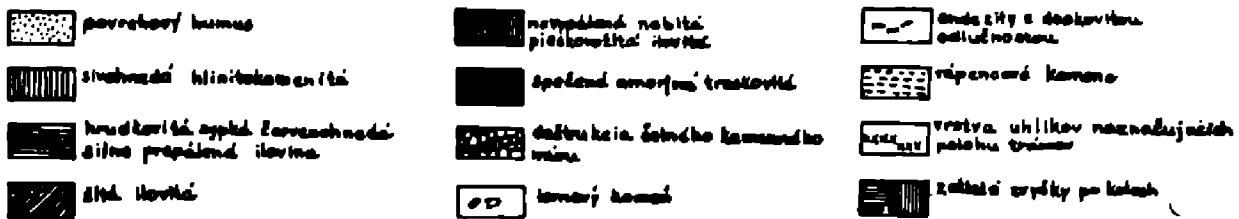
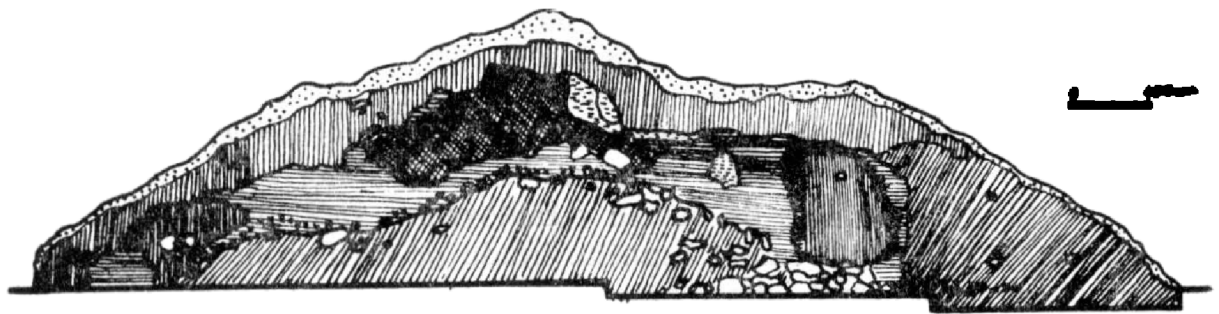
Od roku 1988 sa na hradisku realizuje archeologický výskum, ktorého úlohou je získať poznatky o konštrukcii valu, jeho datovaní a o datovaní kultúrnych vrstiev vo vnútornom areáli hradiska. Celková plocha je pomerne malá, má iba 9 891 m².

Obr. 2. Hradisko Priekopa — výber keramiky.

Obr. 3. Hradisko Priekopa: 1—6 — výber keramiky, 7—8 — železné strelky, 9—10 — bronzové prstene.

Obr. 4. Hradisko Priekopa, profil valu. — Všetky kresby D. Daubnerová.

Počas štyroch výskumných sezón sa zistilo a preskúmalo 12 objektov viac alebo menej porušených zásahmi do kultúrneho horizontu. Keramický a kovový inventár umožňuje datovať osídlenie na hrádku do veľkomoravského a povelkomoravského obdobia.

Pozdĺž južného valu bola zistená najstaršia fáza osídlenia z 9. storočia. V strede areálu sa preskúmali jednopriestorové príbytky pravdepodobne zrubovej konštrukcie s inventárom 10. storočia. Tvorí ho prevažne keramika so značkami na dňoch (obr. 2: 6; 3: 4), železné nože, podkovy, strelky (obr. 3: 7, 8), klince a bronzové prstene s otvorenými koncami (obr. 3: 9, 10). V dvoch objektoch sa našla typologicky mladšia povelkomoravská keramika z 11. storočia.

Pri výskume fortifikácie sa začistením pravého ramena umelého vstupu získal zložitý profil, ktorý poukazuje na dve stavebné fázy budovania. V prvej fáze bol vybudovaný 160 cm široký kamenný múr z vonkajšej strany hlinitého jadra (obr. 4). Lomový kameň na jeho výstavbu bol dovezený zo 6 km vzdialeného pravekého Hrádku z Lieskovca. Múrom z nasucho kladených kameňov bolo v prvej fáze opevnené celé hradisko. Jeho budovanie pravdepodobne zodpovedá najstaršej fáze osídlenia.

V druhej fáze boli na deštrukcii kamenného múra vybudované po obidvoch stranách komorové konštrukcie s nabitou hlinou. Na vonkajšej strane bola komora stabilizovaná bermou. Pri korune sa zistili mohutné bloky spečenej prepálenej hliny, premiešanej andezitmi z Neresníckej doliny a vápencovými kameňmi. Pod spečenými blokmi na obidve strany sa šikmo zvažujú vrstvy do červena prepálenej hrudkovitej hliny. Pod nimi na hlinitom jadre vo vnútornej polovici valu je súvislá šikmá vrstva zuhoľnatých trávov a vrstva andezitov s doskovitou odlišnosťou, ktoré súvisia s konštrukciou komôr. Mohutným valom s komorovou konštrukciou bolo opevnené hradisko na severnej, západnej a južnej strane. Na východnej strane prírodnú ochranu tvoril prudký svah a hlboké koryto Slatiny.

Sondy, ktoré prerezali val na východnej a juhovýchodnej strane, potvrdili existenciu tretej fázy opevnenia, ktorú tvoril 120 cm široký kamenný múr z riečnych okrúhliakov zalievajúcich maltou.

Výstavba mohutného opevnenia s komorovou konštrukciou časovo zodpovedá osídleniu v 10. storočí, doklady o prepojení poslednej tretej fázy osídlenia s najmladším horizontom keramiky z 11. storočia doteraz nemáme. Hradisko je písomne doložené v listine Bela IV. z roku 1263, ktorou vracia obyvateľom Zvolena pôdu zabratú zvolenským županom (G. Fejér, 1829—1844, 143). Medze tohto územia idú pozdĺž Slatiny k potoku Očovka pod vrch zvaný Hrádok („... sub monte Haraduk vocato“).

Na základe výsledkov neukončeného archeologického výskumu môžeme konštatovať, že hradisko opevnené mohutným valom a priekopou plnilo strážnu a obrannú funkciu dôležitej prístupovej komunikácie, vedúcej z Poiplia do husto osídlenej Zvolenskej kotliny. Úvažujeme i o funkcii centrálného hradiska zvolenskej oblasti, ale túto otázku nechávame doposiaľ otvorenú. Zánikový horizont nevelkého hradiska Priekopa predbežne dávame do súvisu s budovaním väčšieho centra formujúcej sa hradskej správy, t. j. budovaním župného hradu na Pustom hrade, ktorý bol sídlom Zvolenskej župy. Objasniť jeho úlohu v pravekom a včasnodedajinnom období môže iba dôkladný archeologický výskum.

Literatúra

- BALAŠA, G., 1963: Novšie archeologické náleziská a nálezy v južnej oblasti stredného Slovenska, Študijné zvesti AÚ SAV v Nitre 11, 198–203. Nitra.
- BUDINSKÝ-KRIČKA, V., 1981: Nové nálezy zo Zvolena, AVANS v roku 1980, 53–54, Nitra.
- FEJÉR, G., 1829–1844: Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis, IV, 3, 143. Buda.
- MÁCELOVÁ, M., 1989: Príspevok k stredovekému osídleniu Zvolena, Archaeol. historica 14, 171–180. Brno.
- 1990a: Slovanské osídlenie Zvolenskej kotliny, Vlastivedný časopis 39, 17–20.
- 1990b: Slovanské sídliská v Sliači, okres Zvolen, Stredné Slovensko 9, 320–344. Martin.
- 1991: Druhá sezóna výskumu hradiska Priekopa vo Zvolene, AVANS v roku 1989, 62–63. Nitra.
- 1992: Tretia sezóna výskumu hradiska Priekopa vo Zvolene, AVANS v roku 1990, 73. Nitra.
- MARSINA, R., 1989: K najstarším dejinám Zvolena, Historický časopis 37, 793–804.
- ŽUDEL, J., 1984: Stolice na Slovensku. Bratislava.

Zusammenfassung

Zu den Anfängen der Besiedlung der Region von Zvolen im Mittelalter

Die Anfänge des Besiedlungsprozesses der Mikroregion Zvolen reichen bis ins Ende des 6. Jh. hinein. Die Kontinuität der slawischen Besiedlung von Zvolen ist ab 7. Jh. belegt, wobei sich im Laufe des 8.–9. Jh. s das Netz der Siedlungen verdichtet (Abb. 1), und es bilden sich Voraussetzungen für die Entstehung einer mittelalterlichen Stadt heraus. Diese wird zum späteren Zentrum des Zvolener Gaues.

In der großmährischen und nachgroßmährischen Zeit erfüllte für die Fernkommunikation die Wach- und Verteidigungsfunktion die Burgstätte Priekopa (Graben), die sich über dem Zusammenfluß von Slatina und Neresnice erhebt. Sie wurde durch einen gewaltigen Wall und Graben befestigt. Die älteste Besiedlungsphase im 9. Jh. hängt mit der ersten Bauphase des Walls zusammen, den eine 160 cm breite Steinmauer von der Außenseite des Tonkernes (Abb. 4) bildete. In der zweiten Phase wurden auf der Destruktion der Steinmauer an beiden Seiten Kammerkonstruktion mit gestampfter Erde gebaut. An der Außenseite wurde die Kammer mittels einer Berme stabilisiert.

Die Existenz der dritten Aufbauphase der Fortifikation bestätigt eine 120 cm breite Mauer aus mit Mörtel vergossenen Flußkieseln.

Das keramische Material stammt aus einräumigen Wohnstätten, die auf dem Plateau der Burgstätte untersucht wurden und datiert die Besiedlung der Lokalität vom 9. bis 11. Jh. Die überwiegend meiste Keramik mit Marken auf Böden (Abb. 2 : 6 ; 3 : 4) sowie das metallene Inventar (Abb. 3 : 7–10) ist ins 10. Jh. datiert. In diesem Zeitabschnitt wurde die Burgstätte intensiv bewohnt und vom Wall mit Kammerkonstruktion umgeben.

Der Untergangshorizont der Burgstätte hängt wahrscheinlich mit dem Ausbau eines größeren Verwaltungszentrums des sich formierenden Zvolener Gaues zusammen.

Abbildungen :

Abb. 1. Situationsskizze des Flußnetzes von Zvolen im 17. Jahrhundert. Slawische Siedlungen in den Lagen: 1 – Haputka, 2 – Podbrálie, 3 – Krivá pút, 4–6 – das Areal der Schule und der Internate der Technischen Universität, 7 – Na kút, 8 – Priekopa, 9 – Tepličky.

Abb. 2. Burgstätte Priekopa – Keramikauswahl.

Abb. 3. Burgstätte Priekopa – 1–6 Keramikauswahl, 7–8 eiserne Pfeile, 9–10 Bronzeringe.

Abb. 4. Burgstätte Priekopa, Wallprofil.

Alle Zeichnungen D. Daubnerová.